

UDC 821.512.162

IRSTI 17.82.31

<https://doi.org/10.48371/PHILS.2025.1.76.004>

N. GENCEVI'NİN "HÜSREV İLE ŞİRİN" ŞİİRİNDE TÜRK DESTAN GELENEĞİNİN YANSIMASI

*Bahşiyeva Ülker¹

*¹ ADPU'nun Filoloji Fakültesinin Edebiyatın Öğretim Teknolojisi
Kürsüsünün üyesi, Bakü, Azerbaycan

Özet. Nizami Gencevi'nin «Hüsrev ile Şirin» eseri yeterince Azerbaycan ve Türk destansı unsurlar içermektedir. Bu unsurların Türklerin milli zihniyet değerlerinin bir yansıması olduğu düşünülebilir. Çalışmanın amacı, Türk epik geleneğinin Nizami Gencevi'nin Hüsrev ve Şirin şiiri üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaktır. Eserin analizi, Farsça kullanılmasına rağmen Türk folklorunun unsurlarının şiirin olay örgüsüne, karakterlerine ve motiflerine nasıl entegre edildiğini izlemeyi mümkün kılıyor.

Araştırma yöntemleri, Kitabi-Dede Korkud destanını, halk masallarını ve Nizami şiirinin kahramanlarının imgelerini karşılaştırmayı mümkün kılan karşılaştırmalı tarihsel ve metinsel analizleri içerir. Destanın unsurlarını eserin yapısında tanımlamayı mümkün kılan metinler arası analiz yöntemleri de uygulanmıştır.

Sonuçlar, «Hüsrev ve Şirin» şiirinde, bir kahramanın mucizevi doğumu, denemeler, başarı, bir kadının bir erkeğin karakterinin oluşumu üzerindeki etkisi de dahil olmak üzere Türk epik geleneğinin sayısız unsurunun bulunduğunu göstermiştir. Bir örnek, Hüsrev'in doğum sahnesinin, çocuksuz ebeveynlerin dualarının da bulunduğu Kitabi-Dede Korkud'un destansı olay örgüleriyle benzerliğidir. Kahramanın imajı geleneksel destansı özelliklerle şekillenirken, adı Türk adlandırma sistemiyle bağlantılıdır. Ayrıca kahramanın sanatsal imajını yaratmak için doğal güçler (su, ateş, gökyüzü) gibi folklorik sembolizmin unsurları kullanılmaktadır.

Araştırmanın teorik önemi, ortaçağ edebiyatındaki kültürler arası etkileşimlerin anlaşılmasının genişletilmesi ve folklorik geleneklerin yazarın eserlerine entegrasyon mekanizmalarının belirlenmesinde yatmaktadır.

Pratik önemi, sonuçların filolojik çalışmalarda, karşılaştırmalı edebiyat araştırmalarında ve Türk ve Fars edebiyatı tarihinin öğretilmesinde kullanılma olasılığında yatmaktadır.

Anahtar kelimeler: Nizami , destan, folklor, milli, değer, şiir, olay örgüsü, motif

Giriş

Nizami Gencevi'nin eseri incelendiğinde Türk folklor geleneğinden pek çok unsurla karşılaşılacak mümkün. Şairin «Hüsrev ile Şirin» eseri bu özelliğinden dolayı önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla şiir, Türk kahramanlık ve aşk destanlarının geleneklerine ilişkin pek çok gerçeği bünyesinde barındırmaktadır.

Şair mesnevisinde İran-Sasani prensi Hüsrev Parviz ile Aran hükümdarı Mahin Banu'nun yeğeni Şirin'in arasındaki aşkı anlatmıştır. Şairin bu şiirinde ilahi bir duygu olarak sevginin insanı mükemmelliğin zirvesine çıkarmadaki önemli rolü yansıtılmaktadır. Sanatçı bu konuda şunları söylüyor:

İdrakı dinlersek söyler o da:

– Her şey aşka yaslanıp durur dünyada.

Gökler kurulsaydı aşktan azat,

Düşün, olardımı yer üzü abat?

Aşksız tende can görmediğimden

Kalbimi satıp da can almışım ben.

Aşktan dünyaya saldım dumanlar,

Aklın gözlerini etdim ben mahmur.

Aşkla hazırladım ben bu destanı,

Doldurdum sesiyle aşkın dünyayı.

Ondan uzak gezsün her cahil insan,

Pay alsın da iyi okuyup, yazan.

Ben iyi yazdım, kötü yazanlar

Müzdümle yazsınlar, ne suçları var [8, s. 50].

Malzemelerin ve yöntemlerin açıklaması

Nizami Gencevi'nin eserlerinin incelenmesi, filolojik, tarihi, kültürel ve felsefi analizleri içeren entegre bir yaklaşım gerektirmektedir. Filolojik yöntem, el yazmalarının metinsel çalışmasını, eserlerinin çeşitli listelerinin eleştirel karşılaştırmasını, dilin, sembolizmin ve sanatsal araçların sözlüksel-anlamsal analizini ve Nizami'nin çalışmaları ile hem seleflerinin hem de takipçilerinin eserleri arasındaki paralellikleri ortaya çıkaran karşılaştırmalı-edebi çalışmayı kapsar. Tarihsel-kültürel analiz, şairin çağının sosyo-politik ve kültürel bağlamını anlamaya, Fars, Arap ve Türk geleneklerinin eserleri üzerindeki etkisini araştırmaya ve eserlerinin felsefi-dini yönlerini incelemeye yardımcı olur. Yapısal ve kompozisyon analizi, olay örgüsünün ilkelerini, şiirlerin inşasını, imgelerin ve motiflerin sembolizmini incelemeyi ve gazeller, kasitler ve Mesnevi gibi tür özelliklerini tanımlamayı amaçlamaktadır. Karşılaştırmalı tarihsel yöntem, Nizamilerin müteakip Fars, Türk ve dünya edebiyatı üzerindeki etkisini incelemenin yanı sıra Doğu ve Batı edebi geleneklerindeki benzer konuları ve motifleri tanımlamayı mümkün kılar. Felsefi-yorumbilimsel analiz, eserlerinin tasavvuf, Neoplatonizm ve islam felsefesi merceğinden yorumlanmasına ve içlerinde gömülü olan etik ve ahlaki kavramların incelenmesine yardımcı olur. Disiplinler arası bir yaklaşım çerçevesinde, Nizami döneminin gerçeklerini

yeniden inşa etmeyi mümkün kılan sanat eleştirisi yöntemleri, el yazmaları için illüstrasyonların analizi ve arkeoloji ve tarih verileri uygulanmaktadır. Böyle bir metodolojik kompleks, büyük şairin yaratıcı mirasını, edebi gelenekteki yerini ve sonraki nesiller üzerindeki etkisini daha derinlemesine anlamayı mümkün kılar.

Sonuçlar ve tartışma

Eserde cahil Hüsrev, Şirin'in aşkı sayesinde mükemmelliğin zirvesine yükselir. Türk kızı Şirin, Fars kökenli Hüsrev'i mükemmelleştirerek onu en yüksek insan seviyesine getirmiştir. Nizami, şiirdeki ana karakterlerin milliyetini bilinçli olarak vurgulamıştır. Şair, Müslüman Doğu'ya hakim olan Şuubi ideolojisine karşı çıkmıştır. Bu, şairin yaratıcılığın ve imgelerine karşı tutumundan duyulabilir. "Hüsrev ile Şirin" konusunu Firdevsi'nin "Şahnâme" sinden almıştır. Ancak Firdevsi, Şirin'i Pers hanedanına başarısızlık getiren bir imaj olarak tanımlamıştır. Şairin temayı «Şahnâme»den almasına rağmen tamamen farklı bir şekilde yeni ve özgün bir eser ortaya çıkardığı bilim adamları tarafından dile getirilmiştir. Rüstem Aliyev "Hüsrev ile Şirin" eserine «Ölümsüz Aşk Hakkında Eser» adını vermiştir [3]. Araştırmacı bilim adamına göre: «Nizami, o dönemin edebiyatı için bağımsız, yeni imajlar, gerçekçi karakterler yaratmaya ve bunlar aracılığıyla kendi özverili aşk kavramını doğrulamaya çalıştı.» [2, s. 30]. Araştırmacı bilim adamına göre: «Nizami, o dönemin edebiyatı için bağımsız, yeni imajlar, gerçekçi karakterler yaratmaya ve bunlar aracılığıyla kendi özverili aşk kavramını doğrulamaya çalışıyordu» [5, s. 69]. Z. Allahverdiyeva bu konuda şöyle yazıyor: «Nizami, mitolojik-kahramanlık destanı yazmamıştır. Gerçek, sonsuz ve yüce aşka dair bir sanat eseri kaleme almıştır» [1, s. 697].

Nizami eserde Azerbaycan ve Türk destan geleneklerine özgü kompozisyon unsurlarını kullanarak muhteşem bir sanat örneği yaratmıştır. Azerbaycan ve Türk kahramanlık ve aşk destanlarında olay örgüsünün ana kahramanların doğum sahnesiyle başladığını dikkatinize sunmak isteriz. Nizami'nin "Hüsrev ile Şirin" adlı eserindeki Hüsrev'in doğum sahnesini kaleme alırken de de Türk destan geleneğinden etkilenmiştir. Halk masallarımızın ve destanlarımızın çoğunda salih sultanlar ve hükümdarlar çocuk özlemi çekerler ve çocuklarının doğması için Allah'a dua etmekten geri durmazlar. Allah'a yapılan dualar sayesinde çocukları oluyor. Bu noktaya "Dede Korkut Kitabı" rastlıyoruz. Destan geleneklerimizde olduğu gibi Nizami'nin «Hüsrev ile Şirin» adlı eserde Hüzmüz'ün çocuk için Allah'a dua etme ritüeline rastlıyoruz.

"Dede Korkut Kitabı" destanının «Bamsi Beyrek» bölümünde Oğuz soylularından Baybora ve Baybica'nın çocukları olmadığı ancak halkın duası sayesinde Allah'ın onlara çocuk verdiği gösterilmektedir. «Hüsrev ile Şirin» eserinde Hüsrev'in doğuşu Türk destan geleneğinden kaynaklanan bir bağlantı olarak değerlendirilebilir. Her iki örnekte de kahramanların Allah'ın (Tanrı) iradesiyle doğmasının özel bir anlamı vardır. Bu kahramanlar sıradan kahramanlar değil. Yani onların doğumu sıradan bir doğum değil, folklor çalışmalarında

«mucizevi doğum» (alışılmadık bir şekilde doğum) olarak adlandırılan ilahi bir olaydır. Nizami Gencevi, Türk folklor geleneklerinden yararlandığı için Hüsrev'in doğuşunda bu detayları yaratıcı bir şekilde kullanmıştır. Şairin ifadesine göre destan kahramanları sıradan kahramanlar değildir, dolayısıyla devlerle ve ejderhalarla savaşılabılır ve olağanüstü kahramanlıklar gösterme yeteneklerine sahiptirler. Allah'ın takdiriyle dünyaya gelen bu cesur adamlar, hayatları boyunca Allah'ın koruması altındaydılar. “Dede Korkut Kitabı” destanındaki kahramanların her türlü zorluğa aşarken kullandıkları «Tanrım kurtardı» ifadesinin sebebi budur. Örneğin destanın sekizinci boyunda Basat, Tepegöz ile savaşırken mucizevi bir şekilde kurtulur. Tepegöz her seferinde Basat'ı öldürüp öldürmediğinden emin olmak için soruyor: «Oğlum, kurtuldun mu?» Basat da her seferinde ona cevap veriyor: «Tanrım kurtardı» [9, s. 101].

Firdevsi Şahname'yi yazdığında onu İran-Pers ulusal destanlarına, efsanelerine ve anlatılarına, destansı geleneklere, ulusal kimliğinin bir hazinesi olarak dayandırmıştır. Firdevsi'nin Hüsrev karakteri, şiirsel yapısı ve içeriği itibarıyla İran destan düşüncesinin bir ürünüdür.

Nizami Firdevsi'nin, Hüsrev karakterinin şiirsel yapısını değiştirdi ve onu yeni bir biçimde yeniden yaratma hedefini seçti. Şairin bu değişikliği yapabilmesi için destan düzeyinde bunu uygulaması gerekiyordu. Nizami'nin amacı, Firdevsi'nin «Şahname» adlı eserinde Türklere karşı yarattığı zıt, Türk karşıtı fikirlere karşı bir çizgi çekmek, Türk destan geleneklerine dayalı insani ve hümanist fikirler oluşturmaktır. Nizami'nin eserinde Türk destan geleneklerinin ve destansı folklor motiflerinin sistemli bir şekilde ortaya çıkmasının nedeni budur. Şair, karakterlerini Türk destanının sanatsal unsurlarına göre seçmiştir. Bu nedenle Hüsrev'in doğum sahnesinin “Dede Korkut Kitabı” destanındaki doğum motifleriyle uyumluluğunu bilinçli bir adım olarak değerlendirmek gerekir. Nizami, Pers ulusal kimliğinin vücut bulmuş hali olan Firdevsi imajının sanatsal ve genetik yapısını değiştirme çalışmalarına «Hüsrev'in Doğuşu» bölümüyle başlamıştır. Şairin «doğum» motifine kavramsal önem vermesinin nedenleri dikkatimizi çekmektedir.

Elçin Galiboğlu'nun (İmameliyev) araştırmalarına göre her mitolojinin temel felsefesi yaratılış olduğu gibi, “Türk mitolojisinin de temelinde yaratılış yatmaktadır.” [10, s. 31].

L.A. Sedov «doğum» motifine ilgili makalesinde «hiçbir canlılığın ölmediği, yalnızca dünyaya dönmek için geçici olarak öldüğü ve yeniden doğduğu düşüncesi de doğumla ilgilidir» [12, s. 385] görüşünü ifade etmiştir.

Bahsedilen düşüncelerden mitolojik öze dayanan doğum motifinin folklorlarda Tanrıya bağlılık ve ölümsüzlük anlamına geldiği sonucuna varabiliriz. Mitolojide kahramanlar geçici olarak ölüp tekrar hayata dönerler, yani ölümleri dışsaldır. Folklorumuza baktığımızda doğum motifinin “dağdan doğum”, “sudan doğum”, “gün ışığından doğum” gibi modellerinin günümüze kadar geldiğini görebiliriz. Doğum motifi tüm dünyada folklorun ana motifidir. Kahramanın doğuşu,

yaşamının sonraki dönemleriyle doğrudan ilişkilidir, yani mitolojik düşüncede doğum, kader kavramıyla ilişkilidir. Fuzûlî Bayat'ın «ilk yaratılış olayı kutsal kabul edildiği için daha sonraki bütün yaratılışların başlangıcını oluşturduğu» görüşü [4, s. 77] yukarıdaki fikirleri bir kez daha doğrulamaktadır. Kahramanın doğuşu ilahi güçlerle bağlantılıdır.

Eserde dikkat çeken noktalardan biri de Hüsrev'in doğumundan sonraki olayların Türk destan folklor geleneğiyle de yakından ilişkili olmasıdır. Şair, dünyaya gözlerini yeni açan bebeğin çok güzel olduğunu anlatarak şöyle yazıyor:

Evlat ne evlattı, – deniz incisi,
Nurlu lambaların en birincisi.
Mutlu doğmuştu o, güzeldi bahtı,
Yakışırda ona tacı ve tahtı [8, s. 54].

Onu da hatırlatalım ki, Türk folklor geleneğinde yenidoğanların güzelliğinin anlatıldığı sahneler de mevcut. “Oğuzname”nin Uygur versyonunda Oğuz'un güzelliğinin aktarımına bakalım:

Günlerin birinde Ay kağanın gözü parladı,
Erkek oğul doğdu.
Çocuğun gözleri mavi, ağzı kıpkırmızı,
Gözleri al, saçları, kaşları karaydı.
Güzel meleklerden çok daha güzeldi [11, s. 10].

Destanlarda yeni doğmuş kahramanların güzelliğinin özel sanatsal metaforik ifadelerle canlandırılması destansı anlamlar taşır. Doğumları Allah'ın takdiriyle gerçekleşen bu kahramanların öncelikle görünüşlerinin güzel olması gerekiyordu. Mesnevi'de de destansı şablonlarda olduğu gibi görsellerin güzelliğini anlatmak için doğal unsurlar kullanılmıştır.

Şair, yeni doğan Hüsrev'in güzelliğini bir deniz incisine ve parlak bir lambaya benzetmiştir. «Oğuzname»de Oğuz'un güzelliği gökyüzüne, ateşe ve meleklerle benzetilmektedir. Bildiğimiz gibi «Oğuzname»nin mitolojik bir destan olduğu dikkate alındığında Oğuz'un Gök (gökyüzü) kültürünü ve Ateş (Güneş) kültürünü temsil ettiğini söyleyebiliriz. Bu açıdan yaklaşıldığında Hüsrev'in aynı zamanda su kültürünü (deniz incisi) ve ateş kültürünü (nurlu lamba) güzelliğiyle ifade ettiği doğrulanır.

Destan kahramanları olağanüstü başarılar sergilemek için dünyaya gelirler, dolayısıyla onlar Tanrı tarafından seçilmiş özel kahramanlardır. Onlar olağanüstü süper güçlere sahip karakterlerdir, bu yüzden tek başlarına ordularla savaşır, goblinleri, devleri ve ejderhaları yenerler. Destan kahramanları bu gücü yerden ve gökten alırlar. «Köroğlu» destanı ve «Çiftpınar» olay örgüsünde sıradan bir karakterden yenilmez bir kahramana dönüşen Köroğlu'nun gücünü aldığı kaynaklara bakıldığında dağ kültürüne (pınarın bulunduğu yer), su kültürü, gökyüzü kültürü (yıldızların çarpışması), ateş kültürüne (yıldızların çarpışmasıyla oluşan ateş

kıvılcımı) rastlamaktayız.

Gerek «Oğuzname»de, gerekse Nizami'nin «Hüsrev ile Şirin» eserinde kahramanın güzelliğini anlatan betimleyici sahnelerde, kahramanların doğadan güç aldığı folklor unsurlarına yer verilmiştir. Şair, kahramanını Türk destan gereklerine göre yeni bir imajda yaratarak, Firdevsi Hüsrev'den tamamen farklı bir Hüsrev imajı yaratmıştır. Şair ayrıca şiirinde bebeğe isim koyma sahnesini de anlatmıştır:

Babası görünce yeteneğini,
Hüsrev Perviz koydu onun adını.
Kimi görse sarıladı boynuna,
Bu nedenle Perviz dediler ona [8, s. 54].

«Pyrviz» Farsça'da uçmak anlamına geliyor. Hiç şüphe yok ki Nizami, Pers prensi Hüsrev'i mevcut adıyla adlandırmalıydı. Ancak Nizami bu bölümde de Türk destansı folklor unsurlarını kullanmıştır. Türk destanında adın destansı-mitolojik açıdan önemi büyüktür. Fuzuli Bayat, Türk kültüründe isim verme sisteminin bir kişiye hayatı boyunca birçok kez isim verildiğini göstermektedir: çocukluk ismi, cesaret, yetenek vb. nedeniyle verilen gençlik ismi. [6, s. 9]. Celal Beydili'ye (Memmedov) göre Türk destan düşüncesinde isim ve öz- içerik aynıdır. [7, s. 31].

Bilim adamlarının görüşlerine göre Nizami'nin kahramanlarına verilen isimler karakterleriyle tutarlıdır. Örneğin Hüsrev çocukluğunda sıcakkanlıydı ve herkesin kucağına uçarak gitmiştir. Kahraman Hüsrev Pyrviz'in adı bu faktörle ilgilidir.

Hüsrev'in ilk kahramanlık eylemleri de doğrudan destan geleneğinden gelmektedir. “Dede Korkut Kitabı” destanının «Bamsi Beyrek» kısmında «O dönemde bir erkek çocuğunun kafasını kesip kan dökmeseydi adı olmazdı» denilmektedir [9, s. 53]. Burada kahramana verilen yiğitlik adı dikkatimizi çekmektedir. Beyrek, yiğitlik gösterip kahraman unvanını alana kadar farklı bir isimle anılıyordu. Dede Korkut, kahramanlara yiğitlik isimleri veren kişidir. Destanda Dede Korkut'un ağzından şöyle denir: «Sen oğluna «Bamsam» diyen gibisin; adı Boz aygır Beyrek! Adını söyledim, Allah sana yaşını versin!» [9, s. 54] bu sözlerle görüşümüz doğrulanmaktadır.

Nizami'nin «Hüsrev ile Şirin» adlı mesnevisinde Hüsrev'in kahramanlıkları Türk destan geleneklerinden bir unsurdur:

Dokuzda terketti oyun yolunu,
Aslanla sınıadı güçlü kolunu.
On yaşa girince bu eşsiz civan
Otuz yaşlıları bırakır hayran.
Aslan pençesine pençe verirdi,
Kılıçla direği yere serirdi.

Okuyla o tünden düğüm açardı,
Zırhın içinden mızrakla yüzük alırdı.
Ok atsa hedefe hemen değerdi,
Zuhre halesini o silkelerdi.
Aynı anda on yay çeken bir insan
Acizdi Hüsrev`in bir yayından.
Kementle on düşmanı birdem tutardı,
Dokuz karış kadar okları vardı
Beyaz div olsa bile onun okundan
Söyüt yaprağıtek titrerdi inan.
Şimşek okunu çalsa taşlara
Daşın üzerinde açardı yara [8, s. 55-56].

Sonuç

Eserden Hüsrev`in 9-14 yaşlarında aslanlarla dövüştüğü, otuz yaşındaki yiğitleri mağlup ettiği, kılıçla bir sütunu devirdiği, okla bir saç düğümünü çözdüğü, demir halkaları yırttığı görülmektedir. mızrakla zırh giymiş, kementle on düşmanı birden yakalamış, dokuz büyük ok atmıştır. Bu figürler Oğuz-Türk destanıyla örtüşmüyor. Nizami`nin dehası, Türk destan motiflerini mesnevisine aynı görünmeyecek şekilde profesyonelce dahil etmesinde yatmaktadır. Bu Nizami`nin doğuştan gelen yeteneğinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Nizami Firdevsi`nin Şubiyeye fikirlerine karşı tamamen farklı, özgün şiirsel özelliklere sahip bir Hüsrev imajı yaratmak istemiş ve amacına ulaşmıştır. Şair bu amaçla diğer kaynakların yanı sıra Türk destan folklor geleneğinden gelen unsurları o kadar profesyonel bir şekilde kullanmıştır ki, dış planda bu noktalar dikkatimizi çekmemektedir. Tüm bu analizlerden deha Nizami Hüsrev`in doğumu, isimlendirilmesi ve ilk kahramanlık sahnelerinde Türk kahramanlık destanlarının unsurlarını kullanarak Türk milli ruhunu ortaya koyduğu sonucunu çıkarabiliriz.

KAYNAKÇA

- [1] Allahverdiyeva Z. “Nizami Gencevi ve Abdülkasım Firdevsi” Makalesi / Nizami Gencevi: Hayatı ve Sanatı. Sanatçıların Bilimsel Pasaportu – 25 (Toplu). – Bakü: Bilim, 2021. – S. 690-712.
- [2] Алиев Р. Очерк «Низами Гянджеви» / Низами Гянджеви. Краткий справочник. – Баку: ЭЛМ, 1979. – С. 9-63.
- [3] Алиев Р. Поэма о бессмертной любви / Р.Алиев. – Баку: Язычы, 1991. – 184 с.
- [4] Bayat F. Folklorla İlgili Yazılar (teorik konular) / F.Bayat. – Bakü: Bilim ve Eğitim, 2010. – 224 s.
- [5] Begdeli K. Doğu Edebiyatında “Hüsrev ile Şirin” Konusu / K. Begdeli. – Bakü: Bilim, 1970. – 371 s.

[6] Bayat F. “Adverme” Makalesi / Dede Korkut Kitabı. Ansiklopedi. – Bakü: Önder Yayınları, – 2004. – S. 9-11.

[7] Beydili (Mehmetov), C. Korkut Atanın Adverme Özelliği / Azərbaycan Sözlü Halk edebiyatına Dair Araştırmalar. X kitab. – Bakü: Seda, 2001. – S. 29-39

[8] Gencevi N. Hüsrev ile Şirin. Çeviren Resul Rza / N.Gencevi. – Bakü: Yazar, 1982. – 401 s.

[9] Dede Korkut Kitabı. – Bakü :Önder Yayınları, 2004

[10] Galipoğlu, E. Yaradılış Mitleri ve Azərbaycan Efsaneleri / E.Galipoğlu. – Bakü: Bilim ve Eğitim, 2020. – 180 s.

[11] Oğuznameler / Hazırlayan ve Önsöz yazarları: K.Veliyev, F.Uğurlu. – Bakü: Bakü Üniversitesi Yayınları, 1993. – 92 s.

[12] Седов Л.А. Очерк «Рождение» / Мифы народов мира. В 2-х томах. Том 2. –Москва: Советская энциклопедия, 1982. – С. 385-386.

[13] Gafarlı R. Mit, Efsane, Masal ve Epos (Sözlü Gelenekte Türler Arası İlişki) / R.Gafarlı. – Bakü: ADPÜ Yayınları, 2002. – 758 s.

[14] Rzasoy S. Nizami Sanatı: Mit-Tarih Bağlamı / S.Rzasoy. – Bakü: Ağrıdağ, 2003. – 211 s.

REFERENCES

[1] Allahverdiyeva Z. “Nizami Gencevi ve Abdülkasım Firdevsi” Makalesi / Nizami Gencevi: Hayatı ve Sanatı. Sanatçıların Bilimsel Pasaportu – 25 (Toplu). – Bakü: Bilim, 2021. – S. 690-712.

[2] Aliev R. Oçerk «Nizami Gəncəvi» / Nizami Gəncəvi. Qısa məlumat kitabı. – Bakı: Elm, – 1979, – S. 9-63.

[3] Aliev R. Poema o bessmertnoy lyubvi / R. Aliev. – Bakı: Yazıçı, 1991, – 184 s.

[4] Bayat F. Folklorla İlgili Yazılar (teorik konular) / F. Bayat. – Bakı: Bilim ve Eğitim, 2010. – 224 s.

[5] Begdeli K. Doğu Edebiyatında “Hüsrev ile Şirin” Konusu / K. Begdeli. – Bakı: Bilim, – 1970, – 371 s.

[6] Bayat F. “Adverme” Makalesi / Dede Korkut Kitabı. Ansiklopedi. – Bakı: Önder Yayınları, 2004. – s. 9-11

[7] Beydili (Mehmetov), C. Korkut Atanın Adverme Özelliği / Azərbaycan Sözlü Halk Edebiyatına Dair Araştırmalar. X kitab. – Bakı: Səda, – 2001. – S. 29-39.

[8] Gəncəvi N. Hüsrev ile Şirin. Çeviren Resul Rza / N. Gəncəvi. – Bakı: Yazar, 1982. – 401 s.

[9] Dede Korkut Kitabı – Bakı: Önder Yayınları, 2004

[10] Galipoğlu, E. Yaradılış Mitleri ve Azərbaycan Efsaneleri / E. Galipoğlu. – Bakı: Bilim ve Eğitim, 2020. – 180 s.

[11] Oğuznamələr / Hazırlayan və Önsöz yazarları: K. Vəliyev, F. Uğurlu. – Bakı: Bakı Universiteti Yayınları, 1993. – 92 s.

[12] Sedov. L.A. Oçerk «Rojdeniye» / Mify narodov mira. V 2-x tomax. Tom 2. – Moskva: Sovetskaya entsiklopediya, 1982. – S. 385-386

[13] Gafarlı. R. Mit, Efsane, Masal ve Epos (Sözlü Gelenekte Türler Arası İlişki) / R. Gafarlı. – Bakı: ADPU Yayınları, 2002. – 758 s.

[14] Rzasoy S. Nizami Sanatı: Mit-Tarih Bağlamı / S. Rzasoy. – Bakı: Ağrıdağ, – 2003. – 211 s.

НИЗАМИ ГЭНЖАУИДІН «ХОСРОВ ПЕН ШЫРЫН» ПОЭМАСЫНДАҒЫ ТҮРІК ЭПИКАЛЫҚ ДӘСТҮРІНІН КӨРІНІСТЕРІ

*Бахшиева Үлкер¹

*¹ Филология Факультетінің Әдебиеттерді Оқыту Технологиясы
Кафедрасы, ӘМПУ, Баку, Әзірбайжан

Аңдатпа. Низами Гәнжауидің «Хосров пен Шырын» поэмасында әзербайжан және түрік эпикалық элементтері жеткілікті. Бұл элементтер түркілердің ұлттық менталдық құндылықтарының көрінісі ретінде қарастырылуы мүмкін. *Зерттеудің мақсаты*–түркі эпикалық дәстүрінің Низами Ганджевидің “Хосров пен Ширин” поэмасына әсерін анықтау. Шығарманы талдау парсы тілін қолданғанына қарамастан, Түркі фольклорының элементтері сюжеттік кенепке, кейіпкерлер мен поэма мотивтеріне қалай біріктірілгенін бақылауға мүмкіндік береді.

Зерттеу әдістеріне «Китаби-Деде Коркуд» эпосын, халық ертегілері мен Низами поэмасы кейіпкерлерінің бейнелерін салыстыруға мүмкіндік беретін Салыстырмалы тарихи және текстологиялық талдау кіреді. Интертекстуалды талдау әдістері де қолданылды, бұл жұмыс құрылымындағы эпостың элементтерін анықтауға мүмкіндік берді.

Нәтижелер «Хосров пен Ширин» поэмасында түркі эпикалық дәстүрінің көптеген элементтері, соның ішінде кейіпкердің керемет туылу мотивтері, сынақтар, под, әйелдің ер адамның мінезін қалыптастыруға әсері бар екенін көрсетті. Мысал ретінде Хосровтың туған сахнасының “Китаби-Деде Коркуд” эпикалық сюжеттерімен ұқсастығын келтіруге болады, онда баласыз ата-аналардың дұғалары да бар. Басты кейіпкердің бейнесі дәстүрлі эпикалық сипаттамалар арқылы қалыптасады және оның есімі түркі атау жүйесімен байланысты. Сонымен қатар, кейіпкердің көркем бейнесін жасау үшін табиғи күштер (су, от, аспан) сияқты фольклорлық символизм элементтері қолданылады.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы ортағасырлық әдебиеттегі мәдениетаралық өзара әрекеттесуді түсінуді кеңейту және фольклорлық дәстүрлерді авторлық шығармаларға біріктіру тетіктерін анықтау болып табылады.

Практикалық маңыздылығы-нәтижелерді филологиялық зерттеулерде,

салыстырмалы әдебиеттануда, сондай-ақ түркі және парсы әдебиетінің тарихын оқытуда қолдану мүмкіндігі.

Тірек сөздер: Низами, эпос, фольклор, ұлттық, мағына, өлең, сюжет, МОТИВ

MANIFESTATIONS OF THE TURKISH EPIC TRADITION IN N. GANJAVI'S POEM «KHOSROV AND SHIRIN»

*Bahşiyeva Ülker¹

*¹ Department of Literature Teaching Technology, Faculty of Philology, ASPU Baku, Azerbaijan

Abstract. Nizami Ganjavi's poem «Khosrov and Shirin» contains enough Azerbaijani and Turkish epic elements. These elements can be considered a reflection of the national mental values of Turks. The purpose of the study is to identify the influence of the Turkic epic tradition on Nizami Ganjavi's poem "Khosrow and Shirin". The analysis of the work allows us to trace how the elements of Turkic folklore are integrated into the plot outline, characters and motifs of the poem, despite the use of the Persian language.

The research methods include comparative historical and textual analysis, which allows comparing the epic "Kitabi-Dede Korkud", folk tales and images of the heroes of Nizami's poem. The methods of intertextual analysis were also applied, which made it possible to identify the elements of the epic in the structure of the work.

The results showed that the poem "Khosrow and Shirin" contains numerous elements of the Turkic epic tradition, including motifs of the miraculous birth of a hero, trials, feats, and the influence of a woman on the formation of a man's character. An example is the similarity of Khosrow's birth scene to the epic plots of Kitabi-Dede Korkud, which also feature the prayers of childless parents. The main character's image is formed through traditional epic characteristics, and his name is associated with the Turkic naming system. In addition, elements of folklore symbolism, such as natural forces (water, fire, sky), are used to create an artistic image of the hero.

The theoretical significance of the research lies in expanding the understanding of intercultural interactions in medieval literature and identifying mechanisms for integrating folklore traditions into author's works.

The practical significance lies in the possibility of using the results in philological research, comparative literary studies, as well as in teaching the history of Turkic and Persian literature.

Keywords: Nizami, epic, folklore, national, value, poem, plot, motif

Received: February 26, 2025

Yazar hakkında bilgi:

Bahşiyeva Ülker – ADPU'nun Filoloji Fakültesinin Edebiyatın Öğretim Teknolojisi Kürsüsünün üyesi, Yrd. Doçent, Bakü, Azerbaycan, e-mail: ulker.baxsiyeva@mail.ru, ORCID İD 0000-0002-5994-2356

Автор туралы мәлімет:

Бахшиева Үлкер – доцент, Филология Факультетінің Әдебиеттерді Оқыту Технологиясы Кафедрасы, ӘМПУ, Баку, Әзірбайжан, e-mail: ulker.baxsiyeva@mail.ru , ORCID İD 0000-0002-5994-2356

Information about the author:

Bahşiyeva Ülker – Associate Professor, Department of Literature Teaching Technology, Faculty of Philology, ASPU, Baku, Azerbaijan, e-mail: ulker.baxsiyeva@mail.ru, ORCID İD 0000-0002-5994-2356